

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКОЛОГІЯ: ОСНОВНІ ОНТОЛОГІЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

© 2016 ОВЧАРЕНКО Є. І.

УДК 001.89 + 005.922.1

Овчаренко Є. І. Сучасна економічна безпекологія: основні онтологічні протиріччя та напрями їх вирішення

У статті поставлена проблема невідповідності темпів розвитку окремих дослідницьких напрямів сучасної економічної безпекології. Абсолютна більшість досліджень присвячена розробці інструментально-методичного базису, але теоретико-методологічна складова безпекології досліджується критично недостатньо, що призводить до протиріч у результатах прикладних досліджень. Автором встановлено, що об'єктом пізнання у безпекології бездоказово виступає категорія безпеки, що призводить до невірної тлумачення предмета пізнання. Проте справжнім об'єктом пізнання є небезпека, яка є об'єктивно реальною та вимірюваною. Предметом пізнання може виступати лише цілісне утворення, що здатне існувати у світі небезпек, наприклад, безпека підприємства. Дискусійною є роль системності та поняття системи у забезпеченні безпеки. Основними напрямками вирішення накопичених онтологічних протиріч автором визначено: штурвне спрямування нових наукових досліджень на вдосконалення методологічного базису економічної безпекології шляхом докорінної переробки паспортів наукових спеціальностей, широке використання прийому наукової інтервенції з метою залучення результатів вирішених наукових проблем, суміжних із сучасною безпекологією.

Ключові слова: безпекологія, економічна безпека, методологічний базис, об'єкт і предмет пізнання, система безпеки.

Бібл.: 8.

Овчаренко Євген Іванович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (пр. Центральний, 59-а, Северодонецьк, Луганська обл., 93400, Україна)

E-mail: evgen_ov@rambler.ru

УДК 001.89 + 005.922.1

UDC 001.89 + 005.922.1

Овчаренко Е. И. Современная наука об экономической безопасности: основные онтологические противоречия и направления их решения

В статье поставлена проблема несоответствия темпов развития отдельных исследовательских направлений современной науки об экономической безопасности. Абсолютное большинство исследований посвящено разработке инструментально-методического базиса, но теоретико-методологическая составляющая исследуется критически недостаточно, что приводит к противоречивости результатов прикладных исследований. Автором установлено, что в качестве объекта познания этой науки бездоказательно выступает категория безопасности, которая приводит к неверному толкованию предмета познания. Но настоящим объектом познания является опасность, которая объективно реальна и измерима. В качестве предмета познания может выступать лишь целостное образование, которое способно существовать в мире опасностей, например, безопасность предприятия. Дискуссионной является роль системности и понятия системы в обеспечении безопасности. Основными направлениями решения накопленных онтологических противоречий автором определены: искусственная направленность новых научных исследований на усовершенствование методологического базиса науки об экономической безопасности путем коренной переработки паспортов научных специальностей, широкое использование приема научной интервенции с целью вовлечения результатов решенных научных проблем, смежных с современной наукой об экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, наука, методологический базис, объект и предмет познания, система безопасности.

Библ.: 8.

Овчаренко Евгений Иванович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой менеджмента и маркетинга, Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля (пр. Центральний, 59-а, Северодонецьк, Луганская обл., 93400, Украина)

E-mail: evgen_ov@rambler.ru

Ovcharenko Ie. I. The Contemporary Science of Economic Security: the Basic Ontological Contradictions and the Directions of Solving

The article raises the problem of mismatch as to development paces of separate research directions of the contemporary science of economic security. The absolute majority of researches is concerned with development of the instrumental-methodological basis, but the theoretical-methodological component is undergone insufficiently critical examining, thus leading to contradicting results of the applied researches. The author has found that as the object of knowledge of this science appears the category of security, which leads to misinterpretation of the subject of knowledge. But the real object of knowledge is the risk that is objectively real and measurable. As a subject of knowledge can appear only a holistic development that can exist in a world of dangers, and such is security of enterprise. Role of systematicity and of the concept of system in providing security is open to discussion. The basic directions of solving the accumulated ontological controversies have been identified as follows: artificial focus of new research towards improving the methodological basis of the science of economic security through fundamental revision of passports of scientific specialties, wide use of the maneuver of scientific intervention with a view to integrating the results of the solved scientific problems related with the contemporary science of economic security.

Keywords: economic security, science, methodological basis, object and subject of knowledge, security system.

Bibl.: 8.

Ovcharenko Ievgen I. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and Marketing, East-Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl (59-a Tsentralnyi Ave., Sievierodonetsk, Luhansk region, 93400, Ukraine)

E-mail: evgen_ov@rambler.ru

Сучасні обсяги та інтенсивність науково-практичних досліджень у царині економічної безпеки дозволяють вважати цей напрям одним з найбільш досліджуваних. За дуже приблизними оцінками в Україні щорічно захищається майже п'ятдесят дисертацій, пов'язаних з економічною безпекою. Якщо вважати, що в середньому шлейф авторських публікацій за темою дисертації складає навіть десять найменувань, то щоріч-

но за тематикою публікується мінімум п'ятсот наукових праць. З точки зору кількості – це чимало, але з точки зору приросту реальних наукових результатів – ситуація дещо гірша, ніж може здаватися на перший погляд.

Якщо нами вважається, що наука – це людська діяльність, спрямована на виробіток об'єктивних знань щодо оточуючої дійсності, і при цьому розвиток науки відбувається за рахунок оновлення знань, коли ранішні

уявлення стають складовими нових, більш об'ємних теорій та концепцій, то сучасна економічна безпекологія в цьому сенсі потерпає від недостатності уваги до становлення й розвитку методології цієї науки. Будь-яке наукове дослідження на шляху від експлейнарного рівня до практичного повинне принципово визначитися з такими складовими, як суб'єкт, об'єкт і предмет пізнання. Лише чітке розуміння, що являє собою зміст пізнавального протиставлення дає можливість спрямовувати наукові дослідження в напрямку приросту та оновлення знань.

У дослідженнях, пов'язаних з економічною безпекологією, має місце слабка пізнавальна активність, орієнтована на вицленовування та пояснення цих складових наукового дослідження, що, у кінцевому підсумку, може привести до нового знання. Своєю чергою, це значно утруднює рефлексивний етап дослідницької діяльності, яким є перехід зі стану, коли ми не розуміли чогось, до стану, коли ми це зрозуміли. Простіше кажучи, складається враження, що сучасні безпекологічні дослідження не мають на меті повного та непротирічного поєднання онтологічних витоків поняття «економічна безпека» та гносеологічних засад пізнання процесів забезпечення економічної безпеки. На думку автора, саме такі дослідження конче потрібні на сьогодні, оскільки просте кількісне нагородження наукових публікацій зумовлює значним чином псевдорозвиток науки про економічну безпеку. Особливо актуальним є уточнення складових методологічного базису науки.

Наукових праць, які були б безпосередньо присвячені розгляду питань визначення онтологічної сутності суб'єкта, об'єкта та предмета пізнання у економічній безпекології, автору допоки майже не зустрічалося. Найбільш близькими до розкриття подібної проблематики є дослідження російського вченого Атаманова Г. А. та дослідження представників наукової школи професора Рача В. А., зокрема Россошанської О. В.

Але ці дослідження мають дві спільні особливості. По-перше, вони є нечисленними та не являють собою довгі цикли публікацій, де поступово розглядаються певні аспекти проблеми. По-друге, у цих дослідженнях виказуються досить песимістичні висновки щодо стану методології економічної безпекології. Зокрема, Г. А. Атаманов у статті «Методологія безпеки» відзначає: «... в сучасній науці склалася парадоксальна ситуація: наука виступає не піонером в дослідженні реальної дійсності, а апологетом методологічно неспроможної концепції. Причому методологічно невірними є не окремі положення концепції, вона неспроможна повністю, в усіх компонентах без виключення. Так, об'єктами безпеки в ній вказані навіть не особа, суспільство, держава, а їх інтереси. Виходить, що головне – це інтереси, а не їх носії» [1]. Стосовно наукового рівня досліджень Г. А. Атаманов зазначає: «Більшість дослідників феномена безпеки не розрізняють ні рівні пізнання, ні джерела знання, ні способи їх отримання, не бачать різниці між знанням і відношенням суб'єкта до цього знання. З уваги випускається і той факт, що деякі поняття можуть мати номінат (найменування, позначення), але не мати денотата (реальної основи). Саме це явище досить часто спостері-

гається в роботах, присвячених дослідженню феномена безпеки: більшість так званих «небезпек – безпек» не мають під собою реальних онтологічних підстав і є, за суттю, вигадкою, фантазією дослідників» [1].

З іншого боку, О. В. Россошанська у статті «Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання як сфери економічної науки» характеризує ситуацію, що склалася у понятійному апараті безпекології, як «когнітивні дисбаланси» і резюмує, що «питанням теорії та методології економічної безпеки та теорії систем економічної безпеки приділено дуже мало уваги. Графічне представлення паспорту спеціальності підтверджує, що в ньому закладено так званий натуралістичний погляд на безпеку суб'єкта господарювання як об'єктивну характеристику середовища його життя і діяльності. Це деякою мірою стримує дослідження, які базуються на інших поглядах, наприклад на діяльнісному та компетентнісному підходах» [2].

Незважаючи на те, що вказаним дослідженням вже близько п'яти років, ситуацію не можна вважати такою, що змінилася на краще. Згодом Г. А. Атаманов майже припинив публікації за цією тематикою, О. В. Россошанська змінила вектор власних наукових досліджень. Що стосується загальної картини, то, наприклад, за запитом «економічна безпека підприємства» в наукометричній базі «Google Академія» на першому місці за кількістю цитувань розташовується монографія «Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення» під авторством Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенко, 2003 р. [3], яка цитується 457 разів. При цьому, 266 цитувань датовано періодом з 2012 по 2015 рр., тобто пік середньорічної кількості цитувань настав через 10 років після виходу монографії. Безсумнівно, що ця наукова праця свого часу мала неабияку наукову новизну, але ж минуло багато років, а більш новітніх суперників за популярністю допоки не вбачається. У цілому, це не є свідченням того, що нові дослідження відсутні самі по собі. Проблема полягає в тому, що основна маса результатів безпекологічних досліджень є повторною інтерпретацією висновків декількох відомих авторів-першопрохідців, що значно утруднює позитивне сприйняття певної нової думки, яка суперечить усталеним позиціям.

Метою статті є абстрактний доемпіричний аналіз основних онтологічних протиріч у сучасному понятійному апараті безпекології та визначення напрямів зняття цих протиріч.

Сучасні дослідження в царині економічної безпеки мають певні організаційні особливості. Вітчизняні наукові школи формуються здебільшого або навколо спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій відповідних спеціальностей: «Економічна безпека держави» та «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності», або навколо магістратур специфічних категорій із спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою». Але, навіть незважаючи на це, випадки, коли у межах певної наукової або освітньої установи збирається колектив докторів наук за вказаними спеціальностями хоч б у кількості 4-5 осіб, є поодинокими. Ще рідшими є випадки, коли такі спіль-

ноти докторів наук працюють у межах єдиної наукової концепції. Частіше відбувається так, що доктори наук, які захистили дисертації за безпекологічними спеціальностями, стають доволі затребуваними як офіційні опоненти і тому змушені зміщувати акцент власних публікацій у бік популярних напрямів, що культивуються здобувачами. Через це констатувати наявність певного мейнстріму у вітчизняній економічній безпекології не представляється можливим.

Розглянемо декілька опорних категорій, на дослідженні яких базується безпекологія в цілому, не лише економічна, та які є найбільш дискусійними. У випадку з цими категоріями, радше, слід констатувати критично недостатню увагу з боку дослідників, ніж розпорощеність та протирічність позицій.

По-перше, це категорія безпеки, яка уособлює собою об'єкт пізнання безпекології. У загальному розумінні об'єкт пізнання – це фрагмент реальності, на який спрямована пізнавальна активність суб'єкта. Дуже важливо в цьому сенсі розуміти, що об'єкти пізнання повинні бути все-таки фрагментами об'єктивної реальності, незважаючи на те, що вони мають емпіричну або теоретичну форму вираження. Натомість у безпекології ігнорується факт об'єктивності реальності, тобто незалежності від свідомості суб'єкта пізнання, і об'єктом пізнання признається категорія безпеки. Це, природно, тягне за собою невірне тлумачення предмета пізнання – яким стають детермінанти безпеки – стани, рівні, загрози, функції тощо. Все це в цілому зумовлює критично важливе онтологічне протиріччя, яке згодом направляє безпекологічні дослідження у невірному напрямі. Розглянемо докладніше ці тези.

Безпека не є фрагментом об'єктивної реальності і не може ним бути. Безпека, як детермінований стан, є лише абстракцією. У навколишньому світі немає і не може бути станів безпеки. Безпека – по-перше, реально недосяжна, а, по-друге, гранично суб'єктивна. Ігнорування першого призводить до невірного визначення об'єкта пізнання, ігнорування другого – до невірного визначення предмета пізнання. Стану безпеки не існує, натомість небезпек – безліч навколо, і вони реальні, осяжні та досить легко детерміновані. Стан абсолютної безпеки є недосяжним навіть теоретично, натомість прояви небезпек відчуються реально і можуть бути оціненими. Тобто фрагментом оточуючої об'єктивної реальності є саме небезпека, і саме вона повинна бути покладена в основу тлумачення об'єкта пізнання у безпекології.

Значна частина дослідників визнає необхідність поєднання та взаємозв'язку понять «безпека» та «небезпека» в межах одного пізнавального процесу. На тлі цього з'явився та інтенсивно культивується в науковій літературі вираз «дихотомія «безпека-небезпека», але домінуючим змістом цього виразу є саме взаємозв'язок безпеки та небезпеки, а не залежність тлумачення безпеки від попереднього тлумачення небезпеки. Навіть сама по собі дихотомія, у абсолютній більшості випадків, формулюється як «безпека-небезпека», а не «небезпека-безпека», що є більш виправданим з епістеміологічної точки зору.

З іншого боку, є проблема суб'єктивності сприйняття безпеки та її станів. Якщо небезпека, як об'єкт пізнання, є об'єктивною реальністю, а суб'єкт пізнання формує суб'єктивну реальність, то неминучим є перехід від об'єктивного існування до суб'єктивного усвідомлення небезпек і визначення, на основі цього, характеристик станів безпеки. Для здійснення цього переходу потрібен певний інструмент, яким, на думку автора, може виступити категорія «загроза». Використання загрози, як певного прагматичного фільтру реальності, дозволяє наділити небезпеку певними суб'єктивними атрибутами, якими оперує і які є зрозумілими для певного суб'єкта пізнання. Тобто загроза – це суб'єктивізований (суб'єктивно детермінований) фактор настання або створення небезпечної ситуації [4, с. 233]. При цьому автор пропонує використовувати поняття «небезпечної ситуації» як абстрактного місця, де небезпека наділяється суб'єктивними атрибутами та стає придатною для усвідомлення.

Отже, безпека може бути досягнута лише через протиставлення небезпеці, при цьому дихотомія повинна бути перетворена на тріаду: «небезпека-загроза-безпека». Процес пізнання повинен рухатися саме за такою послідовністю. З огляду на це, будь-які концепції тлумачення та забезпечення безпеки, зокрема економічної, крім тих, що ґрунтуються на використанні категорії «загроза», є методологічно неспроможними. Тому, на думку автора, на сьогодні єдиною, більш-менш методологічно обґрунтованою, є захисна концепція. Усі інші, за виразом кібернетиків, знаходяться у «безкінечному циклі» дослідження самих себе без найменшого шансу набути певного прагматичного значення.

На тлі вищезазначеного предмет пізнання у безпекології не може бути ніяким іншим, ніж суб'єктивізованим. У цьому контексті автор абсолютно і беззаперечно погоджується з позицією Г. А. Агаманова, що «... нема і не може бути безпеки взагалі. Може бути лише безпека когось або чогось. Тобто, обов'язково повинен називатися предмет, безпека якого досліджується (забезпечується)...» [5]. Предмет пізнання в безпекології повинен бути саме таким – пов'язаним з носієм функцій або властивостей, що піддаються впливу небезпек. У загальному розумінні, предмет пізнання – це визначений певним чином окремий аспект, частина «існування» об'єкта пізнання в якомусь «світі речей», за рахунок чого за масштабами предмет може бути значно ширшим від об'єкта – зміст та форми відносин з цим «світом речей» можуть бути значно масштабнішими і складнішими, ніж устрій самого об'єкта пізнання. Отже, окремі, самі по собі, детермінанти станів безпеки не можуть виступати предметом пізнання з огляду на їх безвідносність щодо реальних об'єктів, які «потерпають» від небезпек. Натомість, дійсним предметом пізнання може виступати щось, що постійно знаходиться у світі небезпек, змушене враховувати їх, захищатися від них і, в кінцевому підсумку, співіснувати з ними. Для цього, це «щось» повинне бути цілісним утворенням аби бути спроможним вибудовувати відносини з зовнішнім «світом речей». З урахуванням цього прикладами предмета пізнання у

безпекології можуть бути безпека особи, суб'єкта господарювання, підприємства, регіону, держави.

Такий підхід до трактування предмета пізнання дозволяє провести більш чітку межу між тим, що може бути таким предметом, а що – не може. Своєю чергою, це спрощує розуміння, що може бути самостійною дослідницькою одиницею в безпекології, а що – ні. І перш за все, окремою дослідницькою одиницею не може бути певна властивість, функція чи вид діяльності реального цілісного об'єкта. Лише сам реальний цілісний об'єкт. На практиці це може зупинити лавиноподібне, бурхливе і неконтрольоване розмноження видів безпеки. На сьогодні налічується декілька десятків видів та різновидів безпеки, і дуже багато дослідників вважають своїм науковим обов'язком вичленювати все нові й нові види. Будь-яка складова діяльності підприємства чи складова прояву суспільних відносин неодмінно зумовлює формування певного виду безпеки. У результаті, такі види безпеки як економічна, інформаційна, кадрова тощо стають нібито самостійними галузями безпекологічних досліджень, де визначаються їхні власні атрибути. Тобто припускається, що, наприклад, економічна безпека та кадрова безпека одного й того ж підприємства – це різні речі. Допускається за можливе в межах одного й того ж підприємства (чи іншого реального об'єкта) застосування різних концепцій тлумачення поняття безпеки, різних підходів до оцінки рівня безпеки, різних стратегій забезпечення безпеки окремо до економічної безпеки, окремо для кадрової. При цьому, фахівці, що опікуються проблематикою забезпечення економічної безпеки конкретного підприємства, можуть навіть не здогадуватися, що інші фахівці займаються кадровою безпекою цього ж підприємства. Дуже складно зрозуміти цей феномен.

На інструментальному рівні забезпечення певного виду безпеки вказана проблема поглиблюється. Зокрема просто жакливою виглядає ситуація з методиками та процедурами оцінки стану певного об'єкта щодо певного виду безпеки. У випадку з економічною безпекою слід констатувати, що вже не залишилося жодного типу економічних, та не лише, показників, які не були б задіяні в оцінці рівня економічної безпеки підприємства. У різноманітних дослідженнях використані і фінансові, і техніко-економічні, і операційні показники; і показники рівня витрат, і показники ефекту, і показники ефективності. Використано показники, залучені зі стратегічного управління, маркетингу, управління конкурентоспроможністю, управління ресурсами та витратами тощо. Використано показники точкові, комплексні, інтегральні, системи показників. Використано відомі показники та запропоновано безліч нових, щойно придуманих у тих чи інших дослідженнях з атрибутом «вперше». Але наукова проблема не вирішена і стоїть майже в тій точці, з якої все починалося.

Увесь цей шлейф проблем пов'язаний з одним – недбалим ставленням до методологічного базису наукових досліджень, перш за все, необґрунтованим тлумаченням об'єкта та предмета пізнання в безпекології. Наприклад, вищезазначені дослідження щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства приречені на

безкінечність з тієї простої причини, що оцінювати потрібно не рівень безпеки, а рівень небезпеки, причому у комплексі усіх видів небезпек, актуальних для конкретного підприємства. Оцінити «рівень безпеки» так само неможливо, як і оцінити «рівень Божої благодаті». Тобто встановлений будь-яким чином рівень або стан безпеки певного об'єкта апіорі буде невідповідним критерію К. Поппера – оцінку рівня безпеки неможливо жодним чином верифікувати.

Наступним після об'єкта та предмета пізнання, дуже дискусійним моментом у безпекології, є роль системності та поняття системи в забезпеченні безпеки. З одного боку, прихильниками забезпечення безпеки, зокрема економічної, на засадах системності є незначна кількість дослідників, але, з іншого боку, більшість з них схильна до копіювання одних і тих самих наукових аргументів. Зокрема це стосується двох основних аспектів: тлумачення поняття «система» та залежного від цього розуміння ієрархії систем. У сучасній безпекології розповсюджена думка, що денотат системи у складі поняття «система безпеки» повинен тлумачитися з точки зору механістичного підходу у системології. Квінтесенцією цього може виступити наукова позиція В. А. Рача, на думку якого «...онтологічною основою розуміння системи та системності є цілісність, що представляє та уособлює собою внутрішнє різноманіття системи... Під системою розумітимемо структуровану частину середовища цілого, поява і прояв якої обумовлений зовнішньою затребуваністю результату його діяльності, отриманого у процесі взаємодії компонентів цієї частини» [6]. Отже, принцип цілісності став домінуючим при дослідженні систем безпеки. Механістичне ж тлумачення ієрархії систем виходить з того, що структура, ціль та завдання системи визначаються за межами самої системи, тобто система може бути створена лише в межах іншої надсистеми, та, своєю чергою, – у межах ще більшої надсистеми, і так – до безкінечності. У випадку із системами безпеки це призвело до широкого розповсюдження помилового в цілому тлумачення ієрархії рівнів безпеки, та, як слідство, ієрархії систем безпеки. Багато років з одного дослідження в інше копіюється, з незначними варіаціями, ієрархія системотворних видів безпеки, що представляє собою ланцюг: безпека особистості, безпека колективу, безпека регіону, національна безпека, міжнародна безпека, глобальна безпека. Безліч дослідників-безпекологів наводять цей ланцюг, не маючи на меті піддати його щонайменшій критиці. У результаті, системи безпеки вибудовуються на основі уявних загальних принципів та правил, що нібито існують у ієрархії систем безпеки. Але насправді нічого загального в такій ієрархії немає, оскільки сама ієрархія є абсолютно абстрактною.

Інші думки зустрічаються поодинокі, такі як, наприклад: «Система економічної безпеки підприємства розглядається як підсистема відкритої складної системи-підприємства» [7, с. 81–86]. Але саме вони відкривають шлях до значно більш продуктивного тлумачення системи безпеки. Потрібно змінити підхід до визначення системи з механістичного на біологічний,

відповідно до якого система безпеки є типовою функціональною системою. Це означає, що система безпеки є ситуаційним об'єднанням компонентів для виконання певних функцій або ж вирішення певного типу задач. Функціональні системи не можуть мати власну ієрархію, вони є складовими систем, які умовно можна назвати материнськими. Система безпеки підприємства є підсистемою підприємства – організаційної системи, функціонує самостійно з метою забезпечення безпеки материнської системи і не має зв'язків з іншими системами безпеки, окрім тих, що забезпечуються самим підприємством. Тобто, немає ніякої ієрархії систем безпеки і не може бути. Простий умовний приклад – нервова система окремої людини не є підсистемою, наприклад, нервової системи сім'ї. Також нервова система людини не має підсистем у повному розумінні – у людському організмі немає, наприклад, нервової системи ноги. Насправді нервова система є підсистемою організму в цілому і має у ньому статус функціональної системи.

Отже, у відповідності до вищенаведених міркувань, у ієрархічну структуру можуть поєднуватися реальні цілісні об'єкти, які потребують реалізації функції забезпечення безпеки, причому кожен по-своєму. Але системи безпеки певних об'єктів формуються і функціонують на основі загальних правил і принципів функціонування конкретного об'єкта, при зміні яких неодмінно зміниться і система безпеки. Іншої основи існування системи безпеки не може бути. Тому система безпеки, наприклад, підприємства повинна розумітися як комплексна система, включати у себе всі види безпеки, актуальні для цього підприємства, мати однакові підходи до планування заходів та оцінки результативності безпекозабезпечувальної діяльності з усіх видів безпеки. Окремими компонентами системи безпеки можуть бути: економічний, інформаційний, кадровий, силовий тощо, залежно від затребуваності.

Насамкінець, необхідно торкнутися проблематики поведінки людини в системі безпеки. Цей аспект майже не досліджений. Проблема є в тому, що людина відіграє в системі безпеки унікальну роль, яка не схожа на жодну іншу роль у інших організаційних системах. Людина в системі безпеки є не лише компонентом, що забезпечує взаємодію, отримує та реалізовує управлінський вплив, – вона є рецептором системи та основним елементом її процесора. Пов'язано це з тим, що безпека є суб'єктивно усвідомленою категорією. Цей аспект докладно досліджувався автором окремо і викладений у [4].

Зокрема, зазначається: «Екзистенціально безпека не існує сама по собі, вона є продуктом людського мислення, зароджується та існує у свідомості людини та може бути досягнута лише у межах дихотомії «небезпека-безпека». З цього витікає, що носієм спочатку відчуття, а потім і знання про безпеку є виключно людина. Відчуття безпеки у людини, своєю чергою, базується на невідповідності дії на свідомість і психіку людини факторів небезпеки та регулятивних і адаптаційних можливостей особистості. Ступінь, характер і конкретні прояви такої невідповідності залежать від особистісних та вольових

характеристик людини, прагнення та здатності протистояти негативним впливам оточення тощо» [4, с. 228].

Тут має місце дуже проста аналогія – так як відчуття фізичної небезпеки формує інстинкт самозбереження людини і визначає інструментальні основи уникнення цієї небезпеки, так само відчуття, наприклад, економічної небезпеки у людини, що знаходиться у системі безпеки, формує спочатку усвідомлене сприйняття, а потім визначає арсенал безпекозабезпечувальних заходів. «Відчуття безпеки є одним з найголовніших у існуванні організованої істоти, у тому числі людини, тому свідомість людини спрямовується на розмірковування, переживання, рефлексію щодо безпеки майже повсякчасно. Безпека – це те, що займає розум, свідомість людини значно частіше, ніж інші предмети концентрації уваги. Концентрація уваги людини на аспектах безпеки є постійною і безперервною» [4, с. 225].

Натомість сучасні уявлення щодо ролі та функцій людини в системі безпеки у більшості виходять з таумачень, у цілому ґрунтованих на позиціях науки «Організаційна поведінка». Предметом цієї науки в цілому є взаємовідносини людини та організації, у межах якої вона знаходиться, та взаємовідносини між людьми у організації, а головним завданням – приведення у відповідність потреб, очікувань та цілей окремої людини у організації з потребами та цілями організації в цілому [8, с. 27]. Імперативом організаційної поведінки є те, що поведінкові реакції людини є залежними від внутрішньоорганізаційних впливів та стимулів, при цьому поведінкові реакції людини завжди сприймаються як наслідки цих впливів та стимулів. Відповідно досліджуються реакції на індивідуальні, групові та загальноорганізаційні впливи. Такий підхід у цілому, можливо, є справедливим для багатьох типів організаційних систем, але не для системи безпеки. Це зумовлюється кількома факторами.

По-перше, безпека є не об'єктивним, а суб'єктивно усвідомленим станом, залежним від певного набору актуальних небезпек для людини. Тому немає і не може бути окремих цілей у системі безпеки, що не належать ні одному із суб'єктів у цій системі. Не може бути «нічиїх» цілей. Загалом цілей у системі безпеки складається з власних цілей окремих суб'єктів у системі. Отже, у відповідність потрібно приводити цілі окремих людей у межах однієї системи безпеки. Сформований таким чином пул цілей, завжди узгоджений лише відносно, частково, стає цілями організації.

По-друге, зміст поведінкових реакцій у системі безпеки є значно складнішим, ніж це сприймається «Організаційною поведінкою». Поведінкові реакції в системі безпеки переважним чином визначаються поведінковим стереотипом людини, на формування якого вплив організації та внутрішньоорганізаційних цінностей та стимулів може бути мінімальним, а вплив поведінкових стереотипів інших людей у цій же системі безпеки – незрівнянно потужнішим. З одного боку, це дещо змінює розуміння того, що є причиною, а що – наслідком у поведінкових процесах у системі безпеки. А, з іншого боку, це розвінчує розуміння, що людина може вести себе по-

різному в різних системах, де вона є складовим елементом. Тобто, якщо б поведінкові реакції людини залежали би від впливу організаційних цінностей та стимулів, то ці б реакції були б різними, наприклад, у системі забезпечення конкурентоспроможності та системі безпеки. Але насправді такого не відбувається. Поведінкові реакції людини є досить усталеними і змінюються дуже повільно і, найголовніше, переважно під впливом поведінкових стереотипів інших людей, а не організаційних стимулів.

Отже, використання здобутків «Організаційної поведінки», яка транслює в цілому вельми спрощений підхід, у системі безпеки не вбачається доцільним, де все набагато складніше. Більш доцільно звертатися до практичної психології, яка здавна оперує такими поняттями, як «психологія безпеки» та «небезпечна ситуація», має значно ширші можливості трактування та програмування відповідних поведінкових реакцій.

ВИСНОВКИ

Будь-яка наукова концепція, у кінцевому підсумку, повинна мати певну прагматичну цінність. Верифікація практикою є найсправедливішим критерієм результативності наукових досліджень. Сучасна безпекологія, зокрема економічна, пов'язана з таким надважливим аспектом діяльності різноманітних реальних об'єктів, яким є убезпеченість від дії та наслідків загроз економічній діяльності об'єкта. На прагматичному рівні це повинне зумовлювати розуміння того, як реальні об'єкти повинні поводити себе в заданих ситуаціях, але сучасна теорія та методологія цієї науки допоки, на жаль, не дає такого розуміння. Наука здебільшого займається розробкою та просуванням методичної та інструментальної основи процесів забезпечення економічної безпеки, які є залежними від конкретних умов та не є універсальними.

Пріоритетними напрямками виходу з ситуації, яка склалася, можна вважати такі. *По-перше*, необхідна суттєва активізація наукових досліджень, що стосуються експлейнарного, теоретичного та методологічного рівнів економічної безпекології. Найкоротшим шляхом до цього є термінова переробка паспортів наукових спеціальностей «Економічна безпека держави» та «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» з метою забезпечення рівноцінних векторів як теоретико-методологічних, так і прикладних досліджень, що зможе надати імпульс новим дослідженням. У паспортах необхідно виразити більш тісний та взаємозалежний зв'язок напрямів наукових досліджень у галузі економічної безпеки та інших видів безпеки, що дасть можливість уникнути змістовних повторів, або ж навпаки – «білих плям» у дослідженнях. Найбільшій стимуляції потребують дослідження, пов'язані з методологічним базисом науки, а саме: об'єктом, предметом та суб'єктами пізнання.

По-друге, слід визнати, що забезпечення економічної безпеки є дуже складним різновидом соціально-економічних відносин як особистісних, так і суспільних. Тому економічна безпекологія не може існувати як чітко окреслена самостійна наукова галузь, де формуються наукові результати за сутуго внутрішніми «рецептами». Економічна безпекологія, як ніяка інша економічна наука,

повинна використовувати дослідницький прийом наукової інтервенції. У багатьох науках розглядається подібна проблематика, що тим чи іншим чином пов'язана з економічною безпекою. Зокрема, це філософія безпеки, психологія безпеки, теорія функціональних систем П. К. Анохіна, соціологія, стратегічне управління, криміналістика тощо. Багато питань, що в економічній безпекології мають статус актуальних і недосліджених, насправді є широко дослідженими в інших науках, і сучасні безпекологи витрачають дуже багато зусиль і часу, по суті, на «винахід велосипеда». У цьому сенсі обов'язковим правилом дослідників у галузі економічної безпекології має стати ретельне вивчення суміжних галузей науки та використання здобутків суміжних наук як бази для порівняння та для пізнавального протиставлення.

По-третє, що найважливіше, потрібно уникати безумовної та бездумної ретрансляції наукових позицій як дослідників-першопрохідців, так і сучасних авторитетних і популярних авторів без належної критичної оцінки, що, перш за все, повинна включати в себе оцінку онтологічної бази та прагматичної спрямованості досліджень того чи іншого автора цілому. Накопичений науковий досвід обов'язково повинен оцінюватися з точки зору того, в яких вихідних умовах та з якою дослідницькою метою веде свою діяльність той чи інший дослідник, чи відповідає це вимогам нового дослідження.

Отже, слід констатувати, що сучасна економічна безпекологія пройшла етап первинного становлення. Наразі необхідне критичне осмислення накопичених онтологічних протиріч і спрямування нових досліджень у напрямках, більш-менш вільних від таких протиріч. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманов Г. А. Методология безопасности. *Проблемы безопасности*. 2011. № 3 (14). URL: <http://naukaxxi.ru/materials/302>
2. Россошанська О. В. Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання як сфери економічної науки. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. пр. 2011. № 2 (38). С. 161–166.
3. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
4. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання: монографія. Лисичанськ: ПромЕнерго, 2015. 483 с.
5. Атаманов Г. А. Основные виды безопасности антропных систем и их иерархия. *Проблемы безопасности*. 2010. № 2 (10). URL: <http://www.naukaxxi.ru/materials/257>
6. Рач В. А., Россошанская О. В., Медведева Е. М. Экономическая безопасность и пространство проекта организации в аспекте целостной системности. *Управление проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. праць. 2010. № 4 (36). С. 62–74.
7. Якубович З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства. *Вісник ТНЕУ*. 2010. № 1. С. 81–86.
8. Захарова Т. И. Организационное поведение: учебно-методический комплекс. Москва: Изд. центр ЕАОИ, 2008. 330 с.

REFERENCES

Atamanov, G. A. "Metodologiya bezopasnosti" [Methodology security]. *Problemy bezopasnosti*. <http://naukaxxi.ru/materials/302>

Atamanov, G. A. "Osnovnyye vidy bezopasnosti antropnykh sistem i ikh ierarkhiya" [Principal security anthropic systems and their hierarchy]. *Problemy bezopasnosti*. <http://www.naukaxxi.ru/materials/257>

Kozachenko, H. V., Ponomaryov, V. P., and Liashenko, O. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of enterprise: essence and mechanism to ensure]. Kyiv: Libra, 2003.

Ovcharenko, Ye. I. *Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: formuvannia ta tsilepokladannia* [System of economic security of an enterprise: formation and goal setting]. Lysychansk: PromEnerho, 2015.

Rossoshanska, O. V. "Sutnist ekonomichnoi bezpeky subiektyv hospodariuvannia yak sfery ekonomichnoi nauky" [The essence of economic security of business entities as the scope of economic science]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 2 (38) (2011): 161-166.

Rach, V. A., Rossoshanskaya, O. V., and Medvedeva, E. M. "Ekonomicheskaya bezopasnost i prostranstvo proekta organizatsii v aspekte tselostnoy sistemnosti" [Economic security and project space organization in the aspect of holistic systemic]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 4 (36) (2010): 62-74.

Yakubovych, Z. "Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky mashynobudivnoho pidpriemstva" [Formation of system of economic security of machine building enterprises]. *Visnyk TNEU*, no. 1 (2010): 81-86.

Zakharova, T. I. *Organizatsionnoye povedeniye: uchebno-metodicheskyy kompleks* [Organizational behavior: educational and methodical complex]. Moscow: ITs EAOI, 2008.

УДК339.9:614.2

КАТЕГОРІАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ «МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ» У ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

© 2016 ПОВОРОЗНИК М. Ю.

УДК339.9:614.2

Поворозник М. Ю. Категоріальні параметри «медичних послуг» у глобальному просторі

Метою статті є аналіз концепцій і теорій, в яких досліджувалася роль людського фактора у процесах суспільного відтворення. У статті досліджено новітні підходи до аналізу національних систем медичних послуг через призму їх кількісної й якісної диверсифікації. Проаналізовано теоретичні розробки представників класичної політекономії нової хвилі, які кваліфікують здоров'я як одну з найважливіших складових людського капіталу, яка не тільки цінна сама по собі, але й детермінує терміни нагромадження й використання інших форм людського капіталу – освіти і професійного досвіду. Вивчено дослідження системи медичних послуг з боку теорії людського капіталу, що розглядає більш широкий, концептуальний формат людського розвитку, економічного зростання та ролі охорони здоров'я в суспільному відтворенні.

Ключові слова: «медичні послуги», суспільне відтворення, соціально-економічний розвиток, економічне благо.

Рис.: 1. **Бібл.:** 15.

Поворозник Микола Юрійович – здобувач кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

УДК339.9:614.2

Поворозник Н. Ю. Категориальные параметры «медицинских услуг» в глобальном пространстве

Целью статьи является анализ концепций и теорий, в которых исследовалась роль человеческого фактора в процессах общественного воспроизводства. В статье исследованы новые подходы к анализу национальных систем медицинских услуг через призму их количественной и качественной диверсификации. Проанализированы теоретические разработки представителей классической политической экономии новой волны, которые квалифицируют здоровье как одну из важнейших составляющих человеческого капитала, которая не только ценна сама по себе, но и детерминирует сроки накопления и использования других форм человеческого капитала – образования и профессионального опыта. Изучено исследование системы медицинских услуг со стороны теории человеческого капитала, которая рассматривает более широкий, концептуальный формат человеческого развития, экономического роста и роли здравоохранения в общественном воспроизводстве.

Ключевые слова: «медицинские услуги», общественное воспроизводство, социально-экономическое развитие, экономическое благо.

Рис.: 1. **Библ.:** 15.

Поворозник Николай Юрьевич – соискатель кафедры международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

UDC 339.9:614.2

Povoroznyk M. Iu. The Categorical Parameters of «Health Care Services» in the Global Space

The article is aimed at analyzing concepts and theories, which researched role of the human factor in processes of social reproduction. The article examines the new approaches to analyzing the national systems of health care services through the prism of their quantitative and qualitative diversification. Theoretical developments by representatives of the classical political economy of the new wave have been analyzed, which defined health as one of the most important components of human capital, which is not valuable in itself only, but also determines the terms of saving and using other forms of human capital – education and professional experience. The study examined the system of health care services on the part of the human capital theory, which considers the broader, conceptual format of human development, economic growth, and the role of health care in public reproduction.

Keywords: «health care services», public reproduction, socio-economic development, economic benefit.

Fig.: 1. **Bibl.:** 15.

Povoroznyk Mykola Iu. – Applicant of the Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: moia.kneu@ukr.net